Bisericile din Brașov ilustrate pe planurile orașului întocmite înainte de 1800*

Andrei NACU

Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu
Institute of Social Sciences and Humanities, Sibiu
Personal e-mail: nacu@icsusib.ro

The churches of Brașov Illustrated in the City Plans Made Before 1800

Abstract: In the later Middle Ages Brașov was one of the leading urban centers in the Kingdom of Hungary and boasted over a dozen churches and chapels, the most impressive one being the Black Church. Most of the medieval worship sites were still standing in the 18th century, after the Habsburg takeover of Transylvania, but some were subsequently renovated or rebuilt. Additionally, two new churches were erected in 1783 in the northern suburbs. This article has recorded all the worship places depicted by the city plans of Brașov published in 1699, 1702, 1736, 1747 and 1796. The five cartographic documents illustrate nine churches (five Lutheran, two Roman-Catholic and two Orthodox). Besides the churches, three Roman-Catholic chapels are represented by the 1796 city plan and by two local survey plans of the Cetățuie ("Fortress") area from ca. 1750.
Keywords: Brașov, Ecclesiastical Topography, Urban Topography, Historical Cartography, GIS.

Citation suggestion: Nacu, Andrei. "Bisericile din Brașov ilustrate pe planurile orașului întocmite înainte de 1800." *Transilvania*, no. 1 (2021): 74-85. https://doi.org/10.51391/trva.2021.01.08.

Țara Bârsei a fost stăpânită între 1211 și 1225 de cavalerii teutoni, aduși aici de către regele Andrei al II-lea cu misiunea de a apăra granița de sud-est a Regatului Ungariei de amenințarea cumanilor[1]. Brașovul a fost pentru prima dată menționat în documente sub denumirea de *Corona* în anul 1235, iar evoluția așezării a fost favorizată în secolele următoare de dezvoltarea comerțului cu spațiul extracarpatic, mai ales după întemeierea Moldovei și a Țării Românești. La sfârșitul Evului Mediu, orașul avea cca 9–10 000 de locuitori și se număra printre cele mai mari centre urbane din Regatul Ungariei[2]. Importanța economică și politică a Brașovului s-a reflectat inclusiv în ridicarea unor lăcașuri de cult emblematice pe parcursul secolelor XIII–XVI, cea mai cunoscută construcție fiind Biserica Neagră. În secolul al XVI-lea, după ce sașii au îmbrățișat Reforma protestantă, conventurile romano-catolice au fost desființate. Bisericile și capelele din oraș au fost preluate de luterani, însă o parte au fost abandonate sau transformate în spații de depozitare. În secolul al XVIII-lea, după instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania, mai multe biserici au fost refăcute sau înlocuite cu edificii de factură barocă. Două biserici din centrul orașului (Sf. Petru și Paul și Sf. Ioan) au fost cedate călugărilor iezuiți și franciscani, în contextul măsurilor de recatolicizare din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. De asemenea, în 1783 sunt ridicate două noi edificii de cult pentru a deservi credincioșii ortodocși români și luterani maghiari din suburbiile nordice[3].

După 1690, inginerii militari și cartografii armatei austriece au realizat mai multe planuri și ridicări topografice ale Brașovului. În prima parte a studiului au

fost consemnate planurile istorice publicate înainte de anul 1800. Pentru cele mai importante dintre acestea a fost prevăzută prelucrarea și analiza în cadrul aplicațiilor de cartografie digitală Global Mapper și Quantum GIS. În continuare au fost repertoriate toate bisericile și capelele figurate pe planurile Brașovului întocmite până la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Planurile Brașovului întocmite înainte de 1800.

Cel mai vechi plan cunoscut al Brașovului a fost publicat în 1699 și este integrat unei hărți militare a Transilvaniei (*Mappa della Transilvania, e Prouintie contigue, nella quale si vedano li Confini dell' Ongaria, e li Campamenti fatti dall' Armate Cesaree in queste ultime guerre*) realizată de inginerul și arhitectul militar de origine elvețiană Giovanni Morando Visconti[4]. Harta a fost tipărită la Sibiu și un exemplar al acesteia, format din 13 planșe, se păstrează în cadrul Bibliotecii Muzeului Național Brukenthal. Alte copii se găsesc în colecțiile de hărți ale Bibliotecii Naționale „Széchényi" a Ungariei și ale Muzeului și Institutului de Istorie Militară din Budapesta, în fondul Marsigli din Biblioteca Universitară din Bologna, în colecția de hărți și planuri a Arhivei de Război din Viena (*Kriegsarchiv*) sau în colecția de hărți a Bibliotecii Naționale a Austriei[5].

Un al doilea plan al Brașovului, asemănător cu primul, a fost realizat tot de Morando Visconti, în anul 1702. Singurul exemplar al acestui manuscris se păstrează în colecția de hărți și planuri a Arhivei de Război din Viena[6].

Al treilea plan al orașului, desenat de inginerul J. Blössing, provine dintr-un album din 1736 ce aparținea colonelului Johann Conrad von Weiss, directorului fortificațiilor din Transilvania (*Forifikations-Director in Siebenbürgen*). Acest album se păstra la Budapesta, în biblioteca Academiei Militare „Ludovika", însă a fost pierdut la finalul celui de-al Doilea Război Mondial[7]. Copii alb-negru ale planurilor din manuscris au fost publicate de către cartograful maghiar Andor Borbély în anul 1943, în periodicul clujean *Erdélyi Múzeum*[8].

Un alt plan al Brașovului, derivat după cel desenat sub direcția colonelului von Weiss, se păstrează în colecția de hărți și planuri a Arhivei de Război din Viena[9]. Documentul face parte dintr-un album cu 16 planuri de orașe, cetăți și pasuri montane din Transilvania, datate în 1747 și aflate în posesia generalului Paul Ferdinand von Bohn. Această mapă mai conține planuri ale orașelor Sibiu, Cluj, Târgu Mureș, Bistrița, Deva, Mediaș și Sighișoara.

Cel mai important document cartografic din secolul al XVIII-lea a fost realizat în 1796 de locotenent-colonelul Franz von Seethal, comandantul austriac al Cetății din Brașov. Acest plan este format din opt foi, unele foi având mai multe copii, și are la bază o ridicare topografică anterioară, realizată în 1735 de ofițerul Jakob Zultner[10]. Secțiunile planului redau integral cele trei suburbii ale orașului, Blumăna, Șchei și Bartolomeu, și ilustrează numerele caselor. Foile manuscrisului se păstrează în cadrul Serviciului Județean Brașov al Arhivelor Naționale[11].

Din cele cinci documente, planurile din 1736 și 1796 sunt mai exacte și mai bogate în detalii. Planurile Visconti din 1699 și 1702 nu au fost bazate pe măsurători precise, în timp ce planul din 1747 seamănă foarte mult cu cel din 1736, ilustrând în plus doar partea centrală din Șchei.

Totodată, militarii austrieci au mai realizat relevee ale Cetății din Brașov, iar pe o parte din aceste reprezentări apare inclusiv biserica Sf. Martin. Pe parcursul cercetării noastre am analizat două astfel de documente din colecția de hărți și planuri a Arhivei de Război din Viena, ambele desenate în cca 1750.

Georeferențierea planurilor istorice

Copii scanate ale planurilor din 1736 și 1796 au fost georeferențiate[12] în cadrul aplicației Global Mapper 22[13]. Documentele au fost asociate unui sistem de referință definit prin coordonate geografice cu ajutorul unor puncte de control la sol (Ground control points – GCPs). Au fost definite 39 de puncte pentru reprezentarea din 1736 (**Figura 1**) și 111 puncte pentru planul mai mare și mai detaliat din 1796 (**Figura 2**).

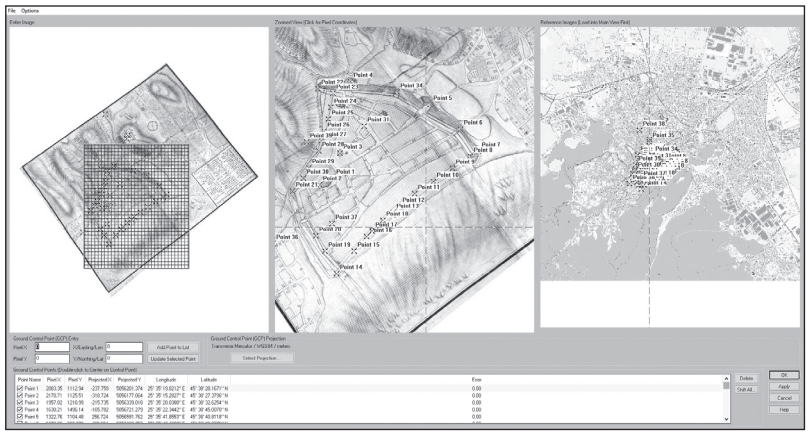

Figura 1. **Punctele folosite pentru georeferențierea planului Brașovului din 1736.**

Punctele de control selectate corespund în general unor locații și structuri care încă există astăzi (intersecții de străzi, biserici, bastioane și turnuri). Mai departe, documentele georeferențiate au fost deschise într-o altă aplicație (Quantum GIS[14]), unde au fost analizate și comparate cu o hartă actuală a orașului (**Figura 3**).

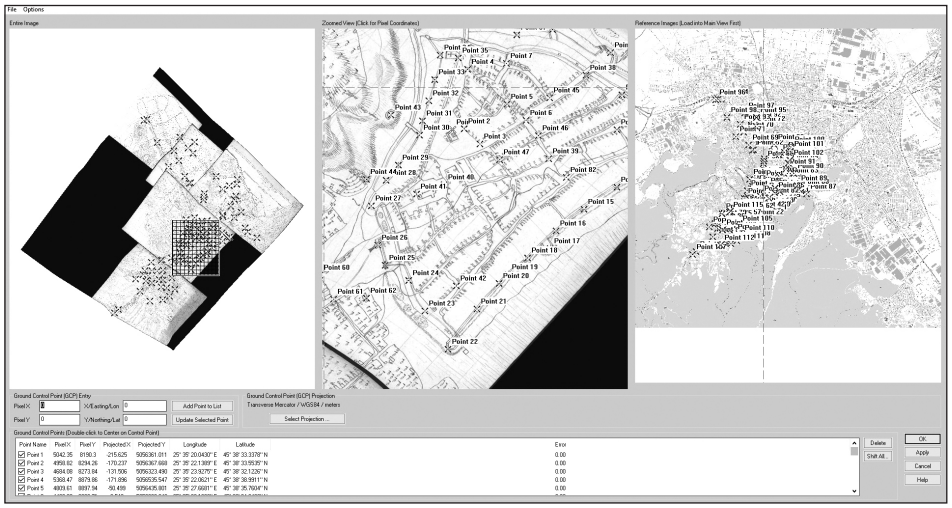

Figura 2. **Punctele folosite pentru georeferențierea planului Brașovului din 1796.**

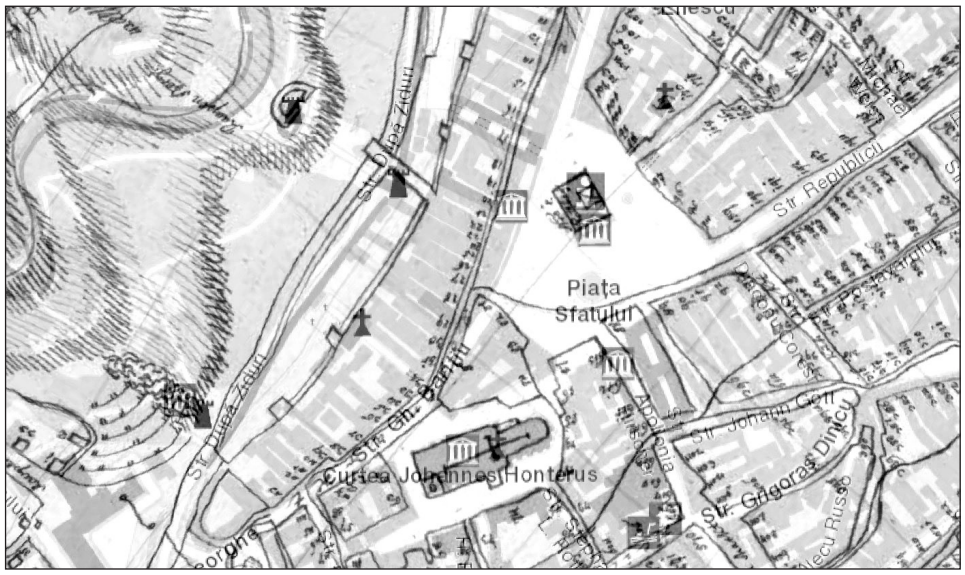

Figura 3. **Planul Seethal din 1796 suprapus peste o hartă actuală a Brașovului în aplicația Quantum Gis (fragment).**

Structurile ecleziastice ilustrate pe planurile Brașovului publicate până la 1800

BISERICI EVANGHELICE

1. Biserica Sf. Bartolomeu (Str. Lungă, nr. 251)

Biserica Sf. Bartolomeu a fost construită în secolul al XIII-lea în suburbia nordică a orașului (Bartolomeu / Brașovul Vechi; ger. Altstadt) și este probabil cea mai veche biserică din Brașov. A fost atestată documentar în anul 1417 și a suferit mai multe refaceri în secolul al XV-lea (la nivelul navei și al transeptului) și în secolul al XVII-lea. După Reformă a deservit comunitatea evanghelică-luterană din suburbie. Biserica a fost înconjurată cu un zid de incintă, care s-a păstrat parțial până astăzi. Turnul clopotniță actual a fost ridicat în 1840–1842, după ce vechiul turn s-a prăbușit în urma unui cutremur[15].

Ansamblul bisericii este ilustrat pe planul Seethal din 1796, singurul plan care redă suburbia Bartolomeu în întregime. Suprafața construcției este exagerată destul de mult – 2 200 m² (cu aproximativ 1 000 m² mai mult față de suprafața reală). Pe plan se remarcă turnul clopotniță al bisericii din colțul sud-vestic, zidul de incintă, având o lungime de 300 m, și o construcție în partea de sud-est, pe amplasamentul casei parohiale actuale (ridicată la începutul secolului al XX-lea[16]).

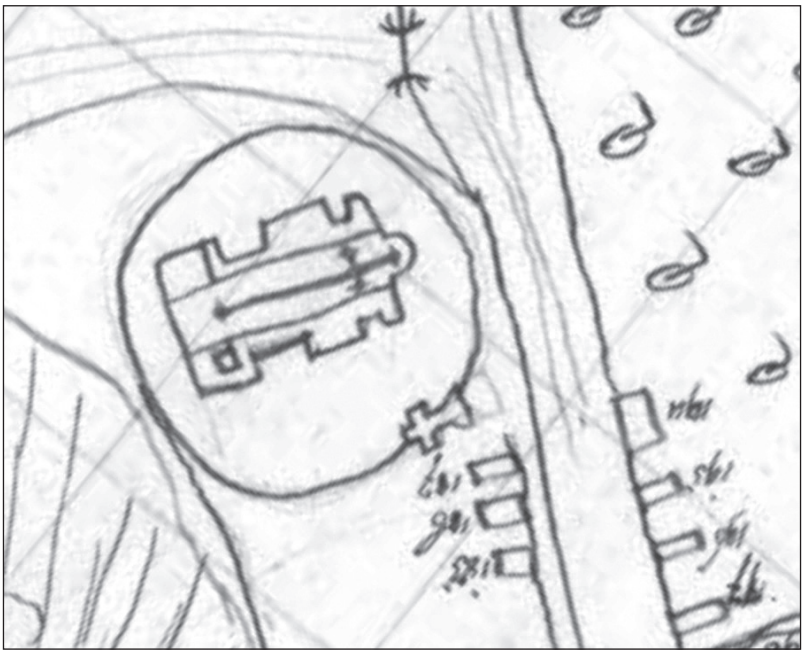

Figura 4. Biserica pe planul din 1796

2. Biserica Sf. Martin (Str. Dealul de Jos, nr. 12)

Această micuță biserică evanghelică cu elemente gotice este situată pe Dealul Sf. Martin (ger. Martinsberg), la 350 m nord-vest de Cetățuie. Conform cercetărilor arheologice din 2008–2009, biserica funcționa în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea, fiind atestată documentar în 1395. Edificiul a fost extins în partea de est în 1795–1796, când s-a construit noul cor[17].

Biserica este reprezentată pe toate planurile Brașovului analizate. În legenda planului Visconti din 1702, aceasta este menționată drept *Chiesa* (Biserică), iar pe planul din 1736 primește explicația *Die Berg Kirche* (Biserica din Deal). Pe un plan al Cetățuii din 1750[18], biserica este descrisă ca *die in der Altstadt befindliche Lutherische Kirche, dem heiligen Martino geweyhet* (Biserica luterană din [suburbia] Brașovul Vechi, dedicată Sfântului Martin). Conform planului orașului din 1796, curtea Bisericii Sf. Martin (*S. Martins Kirche / Sct. Martins Berg Kirche*) avea o suprafață îngrădită de aproximativ 1 500 m^2.

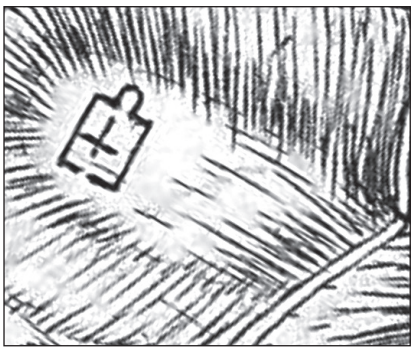

Figura 5. Biserica pe planul din 1699

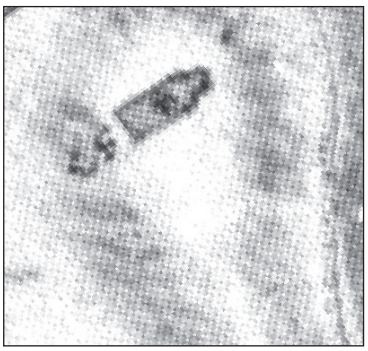

Figura 6. Biserica pe planul din 1736

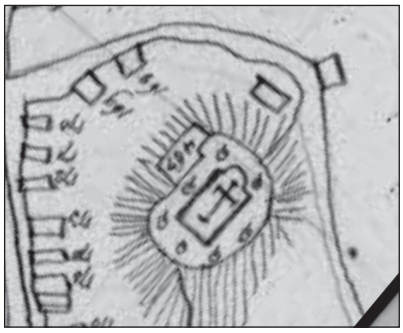

Figura 7. Biserica pe planul din 1796

3. Biserica Neagră

Biserica Neagră este cea mai mare și mai importantă biserică a Brașovului. A fost construită începând cu secolul al XIV-lea și a servit ca unică biserică parohială romano-catolică a orașului până la Reformă. Cercetările arheologice recente arată că monumentul a fost finalizat mult înainte de anul 1477[19]. Prima slujbă luterană a fost oficiată în 1542, după ce sașii din Brașov au îmbrățișat învățăturile lui Martin Luther. În 1544 a fost ales primul paroh luteran al Brașovului, în persoana lui Johannes Honterus. Biserica a fost afectată de cutremure în secolele XVI–XVII și a fost reparată în 1653–1656. A ars în timpul marelui incendiu din 1689, atunci când acoperișul și interiorul au fost distruse. Numele de Biserica Neagră datează din această perioadă, după ce zidurile înnegrite ale construcției au devenit un reper al orașului. Biserica

a fost treptat refăcută până în 1772. Lucrări mai recente de restaurare au fost realizate în secolul al XX-lea[20].

Biserica Neagră este ilustrată pe toate planurile studiate. În legenda planurilor Visconti, aceasta este etichetată drept *Chiesa principale* (Biserica principală), iar în legenda planului din 1736 apare ca *Die Dom Kirche* (Biserica catedrală). Pe una din foile planului Seethal, Biserica Neagră este menționată ca *Evangel[ische] Stadt Pfarr-Kirche* (Biserică parohială evanghelică). Totodată, pe planul din 1699 sunt vizibili stâlpii din mijlocul navei principale, alături de contraforturile corului și ale navei.

Contraforturile sunt figurate și pe planurile din 1736 și 1747. Pe planul din 1796 nu apar contraforturile, însă sacristia și turnul de sud sunt delimitate de restul construcției.

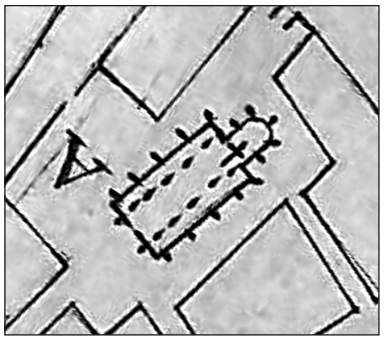

Figura 8. Biserica pe planul din 1699

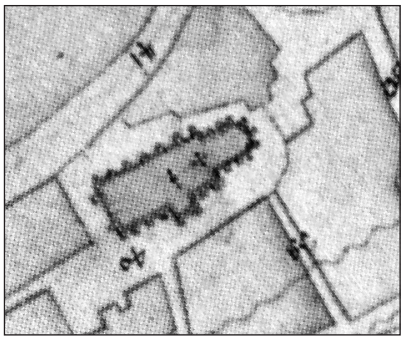

Figura 9. Biserica pe planul din 1736

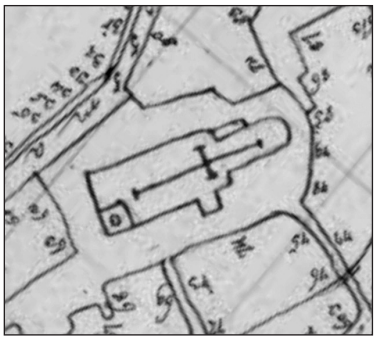

Figura 10. Biserica pe planul din 1796

4. Biserica Evanghelică din Blumăna (Str. Dr. Ion Cantacuzino, nr. 2)

O leprozerie, amenajată dincolo de zidurile orașului, în suburbia Blumăna (ger. Blumenau), este atestată în anul 1413. Pentru îndrumarea spirituală a celor aflați în leprozerie a fost construită o capelă dedicată Sfintei Barbara. Clădirile leprozeriei erau în paragină la începutul secolului al XVIII-lea și lângă vechea capelă a fost construită o casă de rugăciuni din lemn. Biserica evanghelică actuală a fost zidită în anul 1777[21].

Pe planul din 1736 sunt figurate două structuri ecleziastice în zona fostei leprozerii. Construcția mai mică reprezintă capela medievală din piatră Sf. Barbara, în timp ce structura mai mare coincide cu casa de rugăciuni din lemn ridicată în 1718. Cele două edificii erau folosite alternativ de credincioșii luterani sași și maghiari în secolul al XVIII-lea[22]. În dreptul bisericuței din lemn apare cifra 52, corespunzând explicației *die Wallachische Kirche* (Biserica românească) din legendă. Foarte probabil, autorul planului a confundat casa de rugăciune cu biserica Sf. Nicolae din Șchei.

Planul Seethal cuprinde patru foi care redau Cetățuia și o parte din Blumăna și o altă foaie care ilustrează doar suburbia Blumăna. Pe două din aceste foi, biserica, care corespunde mai bine cu fosta casă de rugăciune din lemn, este denumită *Evang[elische] Kirche* (Biserică evanghelică) și *Evang[elische] Sächsische Kirche* (Biserică evanghelică săsească). Pe o altă foaie a planului din 1796 este evidențiat un cimitir imediat la est de biserică. Acest cimitir poate fi observat și pe planul Brașovului din 1736.

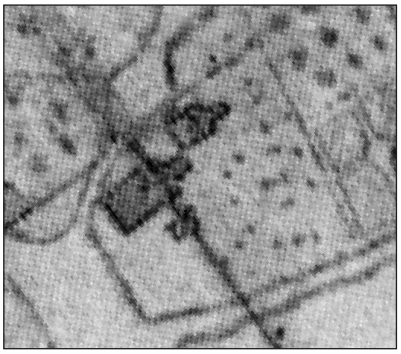

Figura 11.Biserica pe planul din 1736

Figura 12. Biserica pe planul din 1796 (1)

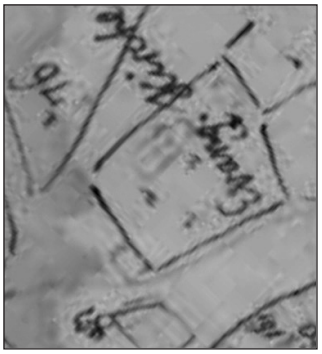

Figura 13. Biserica pe planul din 1796 (2)

5. Biserica Evanghelică Maghiară (Str. Iuliu Maniu, nr. 2)

Biserica a fost ridicată în anul 1783 în suburbia Blumăna pentru a deservi comunitatea evanghelică maghiară. Între 1718 și 1783, maghiarii luterani au împărțit cu sașii spațiul capelei fostei leprozerii și al casei de rugăciuni adiacente. Construcția noii biserici de la marginea vestică a suburbiei Blumăna a fost posibilă după emiterea Edictului de concivilitate de către împăratul Iosif al II-lea, în anul 1781. În apropiere de biserică se găsea cimitirul catolic, desființat de autoritățile comuniste în 1987[23].

Biserica figurează pe planul din 1796, fiind etichetată ca *Ungrische Kirche* (Biserică maghiară) și *Evang[elische] Ungrische Kirche* (Biserică maghiară evanghelică) pe două dintre foile care redau suburbia Blumăna. Pe una dintre foi apare și un mic cimitir în partea de sud a curții bisericii.

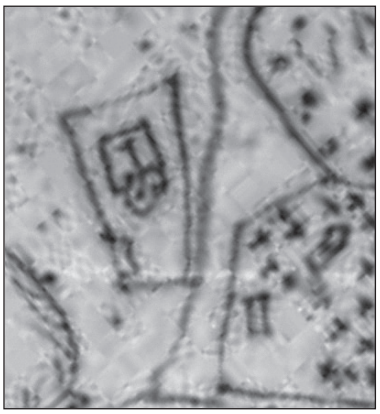

Figura 14. Biserica pe planul din 1796 (1)

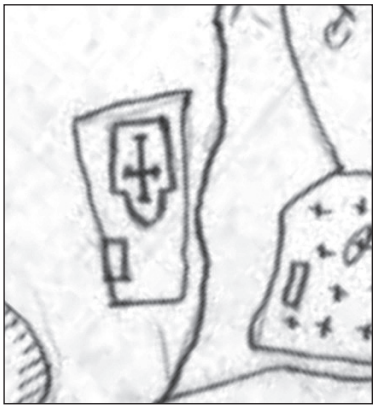

Figura 15.Biserica pe planul din 1796 (2)

Figura 16.Biserica pe planul din 1796 (3)

BISERICI ROMANO-CATOLICE

1. Biserica Romano-Catolică Sf. Petru și Paul (Str. Mureșenilor, nr. 19)

Pe amplasamentul actualei biserici a funcționat o mănăstire dominicană în Evul Mediu. Prezența călugărilor dominicani în Brașov este atestată în 1327 și 1342, iar biserica ridicată de aceștia lângă Poarta Străzii Mănăstirii, în colțul nord-vestic al incintei vechi a orașului, a fost dedicată sfinților Petru și Paul. După secolul al XVI-lea, corul bisericii a fost folosit de comunitatea evanghelică maghiară, în timp ce nava și restul mănăstirii au fost transformate în spații de depozitare. În 1718, ansamblul monastic a fost cedat iezuiților, iar în 1776 a început reconstrucția edificiului în stil baroc. Nouă biserică parohială romano-catolică a fost sfințită în anul 1782[24].

Biserica fostei mănăstiri dominicane este ilustrată pe toate planurile orașului publicate înainte de 1800. Pe planurile Visconti din 1699 și 1702, aceasta este denumită *Conuento* (Convent/Mănăstire) în legendă. Pe planul din 1736 apare ca *Jesuiter Kirche* (Biserică iezuită), iar pe una din foile planului din 1796 este etichetată drept *Katholfische] Kathedral Kirche* (Biserică catedrală catolică). Vechea biserică era orientată în mod opus față de cea existentă astăzi înainte de reconstrucția începută în 1776, corul fiind situat înspre Strada Mănăstirii (azi Str. Mureșenilor). Suprafața bisericii medievale era de cca 800 m² conform planului din 1736. Tot pe planul din 1736 sunt indicate contraforturile navei și ale corului.

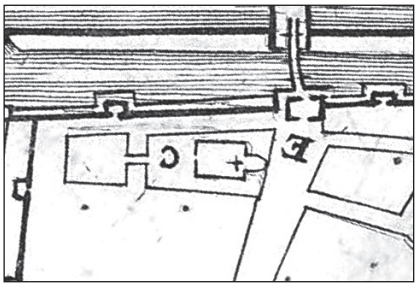

Figura 17. Biserica pe planul din 1699

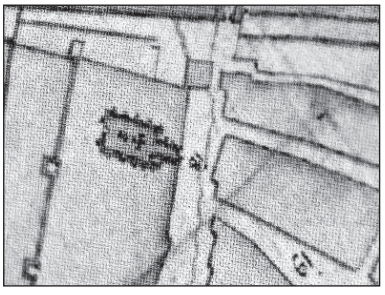

Figura 18. Biserica pe planul din 1736

Figura 19. Biserica pe planul din 1796

2. Biserica Franciscană Sf. Ioan (Str. Sfântul Ioan, nr. 7)

Mănăstirea Franciscană a funcționat în partea nordică a incintei fortificate a orașului, aproape de fosta mănăstire dominicană, iar biserica acesteia a fost dedicată Sfântului Ioan. În Evul Mediu, mănăstirea a aparținut călugărițelor clarise (franciscane) sau, după alte opinii, călugărițelor dominicane. În secolul al XVI-lea, după Reformă, biserica a fost transformată în depozit de grâne, iar din 1644 a fost folosită ca biserică luterană. A ars în marele incendiu din 1689 și din nou în 1718. În 1724 a fost cedată franciscanilor, fiind restaurată între 1725 și 1727[25].

Biserica Sf. Ioan este ilustrată pe planurile Brașovului din 1736, 1747 și 1796. În legenda planului din 1736, aceasta este denumită *Franciscaner Kirche* (Biserica Franciscană), iar pe una din copiile planului Seethal este menționată ca *S. Johannis Kirche und Francisc[aner] Klost[er]* (Biserica Sf. Ioan și mănăstirea franciscană). Tot pe planul din 1796 poate fi observată capela Sf. Ana, construită în 1745[26] și adosată peretelui sudic al navei (înspre Strada Sfântul Ioan).

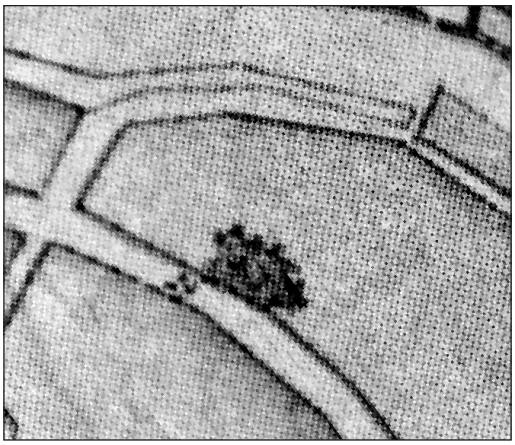

Figura 20. Biserica pe planul din 1736

Figura 21. Biserica pe planul din 1796

3. Capelele de pe Dealul Cetății și de pe Tâmpa

Planurile Cetățuii din Brașov de la mijlocul secolului al XVIII-lea, dar și planul Seethal din 1796 indică o capelă romano-catolică în apropiere de fortificație. Aceasta era amplasată la 200 m nord-est de Cetățuie, pe o înălțime denumită *Kreutz Berg* (Dealul Crucii) conform planului din 1796. În anul 1851, capela a fost transformată în depozit de praf de pușcă[27]. O a doua capelă este ilustrată pe planurile Cetățuii în curtea interioară a fortificației, în apropiere de bastionul estic. Conform planului din anul 1750 (*Grund Plan Von dem Schloss oder Castel zu Cronstadt...*), această capelă ar fi fost construită din scânduri.

Planurile din 1736 și 1796 ilustrează o capelă și în apropiere de ruinele cetății Brașovia. Capela cu hramul Sf. Leonard de pe Tâmpa a fost construită la începutul secolului al XVIII-lea de senatorul brașovean convertit la catolicism Johann Draudt. În anul 1815, resturile capelei ruinate s-au prăbușit[28].

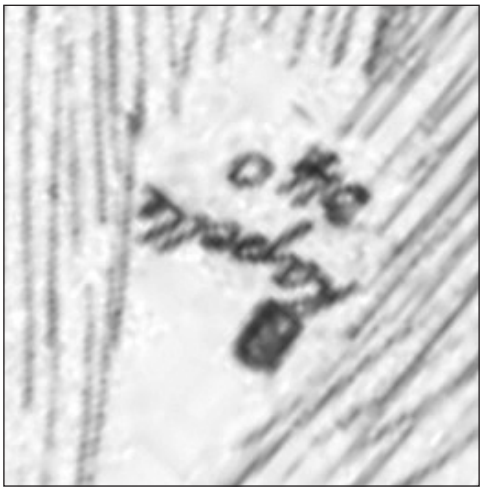

Figura 22. Capela de lângă Cetățuie pe planul din 1796

Figura 23. Capela de pe Tâmpa pe planul din 1796

BISERICI ORTODOXE

1. Biserica Sf. Nicolae (Piața Unirii, nr. 2)

Biserica Sf. Nicolae a fost ridicată în centrul suburbiei Șchei (ger. Obere Vorstadt). A fost construită în ultima parte a secolului al XIII-lea și a devenit centrul spiritual și cultural al comunității românești ce locuia aici. Biserica a fost atestată documentar în anul 1399, iar edificiul inițial era din lemn, mai târziu fiind construită o structură din piatră. Construcția din piatră și extinderile ulterioare au fost realizate cu sprijinul financiar al domnilor Moldovei și Țării Românești. Forma actuală a bisericii datează din secolul al XVIII-lea. Turnul cu ceas din partea de vest a fost construit în 1751, cu sprijinul țarinei Elisabeta a Rusiei[29].

Întrucât doar o mică parte a suburbiei Șchei este ilustrată pe planurile orașului din 1699, 1702 și 1736, biserica Sf. Nicolae apare numai pe planurile din 1747 și 1796. Planul din 1796 conține două foi care redau suburbia. Pe una dintre foi este indicat și cimitirul aflat la sud de biserică, ocupând o suprafață de cca 2 000 m^2. Pe această foaie nu apare însă paraclisul sudic al bisericii Sf. Nicolae, ridicat între 1750–1752[30]. De asemenea, vechea bisericuță din lemn, demolată în 1781–1783[31], este marcată pe ambele foi aproximativ în locul în care astăzi se află o capelă circulară construită la începutul secolului al XIX-lea.

Figura 24. Biserica pe planul din 1796 (1)

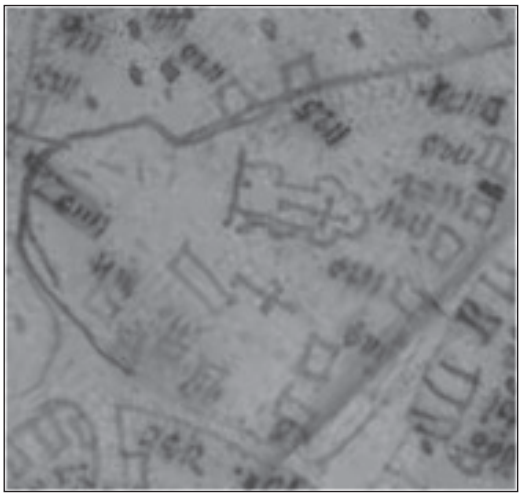

Figura 25. Biserica pe planul din 1796 (2)

2. Biserica Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului" (Str. Bisericii Române, nr. 47)

Biserica a fost zidită în stil baroc târziu în 1783 și a fost sfințită în 1785. La fel ca biserica evanghelică maghiară, construcția acesteia a fost posibilă după emiterea Edictului de concivilitate în 1781. Până la ridicarea bisericii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", credincioșii ortodocși români din Bartolomeu (Brașovul Vechi) trebuiau să se deplaseze la biserica Sf. Nicolae din Șchei, aflată la o distanță apreciabilă[32].

Biserica românească a fost redată pe toate cele patru foi ale planului Brașovului din 1796 care acoperă Cetățuia, o parte din Blumăna și marginea sudică a suburbiei Bartolomeu. Construcția este denumită *Walach[ische] Kirche* / *Wallachische Kirche* (Biserică românească) pe două dintre foi.

Figura 26. Biserica pe planul din 1796 (1)

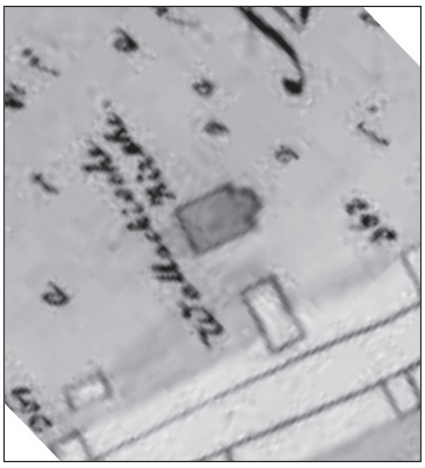

Figura 27. Biserica pe planul din 1796 (2)

Concluzii

Cele cinci planuri ale Brașovului cercetate ilustrează nouă biserici pe teritoriul orașului: cinci biserici evanghelice, două romano-catolice și două ortodoxe. De asemenea, trei capele romano-catolice sunt figurate pe două planuri ale Cetățuii de la mijlocul secolului al XVIII-lea și pe planul Brașovului din 1796. Primele planuri ale Brașovului, publicate de Giovanni Morando Visconti în 1699 și 1702, reprezintă Biserica Neagră, Biserica Sf. Petru și Paul și Biserica Sf. Martin. Pe planul din 1736, desenat de inginerul J. Blössing, sunt conturate planimetric Biserica Neagră, Biserica Romano-Catolică Sf. Petru și Paul, Biserica Franciscană Sf. Ioan, Biserica Sf. Martin, Capela Sf. Barbara a fostei leprozerii și Capela Sf. Leonard de pe Tâmpa. Planul din 1747 ilustrează în plus Biserica Sf. Nicolae din Șchei. Pe planul locotenent-colonelului Franz von Seethal din 1796 regăsim două noi biserici, ambele construite în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Biserica Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului" din Brașovul Vechi și Biserica Evanghelică Maghiară din Blumăna, dar și capela romano-catolică situată la nord-est de Cetățuie.

Informațiile oferite de documentele cartografice sunt importante pentru studierea evoluției istorice și arhitectonice a monumentelor ecleziastice din Brașov în epoca modernă. Printre cele mai interesante date furnizate de aceste materiale se numără cele referitoare la planimetria bisericii Sf. Petru și Paul înainte de reconstrucția începută în 1776, locația capelelor romano-catolice de lângă Cetățuie și de pe Tâmpa, dar și amplasarea exactă a vechii bisericuțe din lemn ortodoxe de lângă actuala Biserică Sf. Nicolae din Șchei.

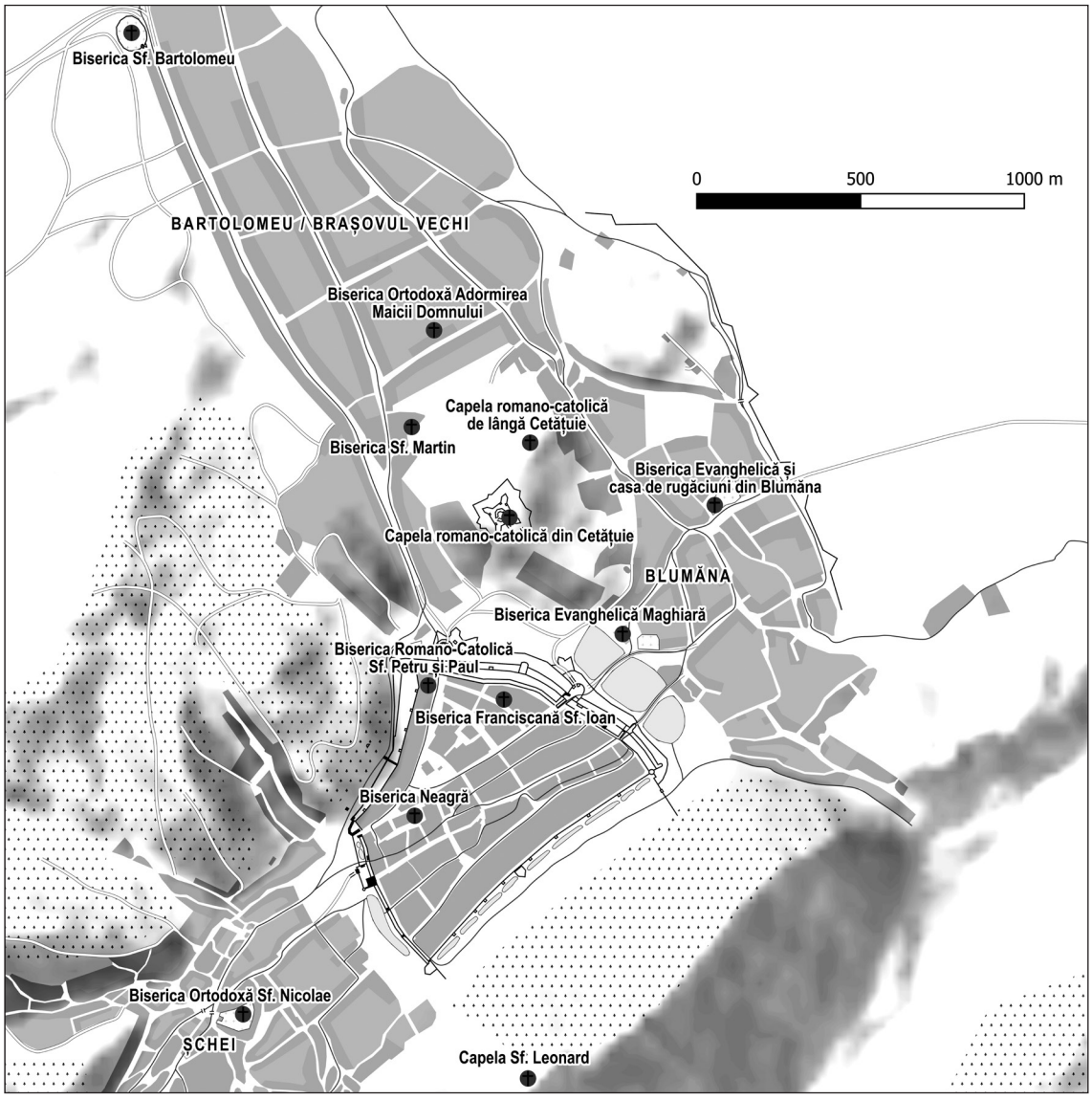

Figura 28. **Harta Brașovului în secolul al XVIII-lea cu indicarea bisericilor și capelelor ilustrate pe planurile istorice ale orașului**. Autor: Andrei Nacu

Acknowledgement:
Acest studiu este realizat în cadrul proiectului de cercetare *Topografie ecleziastică în orașele medievale ale Transilvaniei. Studiu de caz: Sibiu și Brașov*, coordonat de dr. Maria Crîngaci Țiplic, finanțat de Academia Română, Fundația „Patrimoniu", număr de proiect GAR-UM-2019-II-2.5-3/15.10.2019.

Note:

1. Ioan Marian Țiplic, *Organizarea defensivă a Transilvaniei în evul mediu (secolele X-XIV)* (București: Editura Militară, 2006); Maria Crîngaci Țiplic, *„Oaspeții germani" în sudul Transilvaniei. Istorie, arheologie și arhitectură (secolele XII-XIII)* (București: Editura Academiei Române, 2011).
2. Ioan-Aurel Pop, „Transilvania în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea", în *Istoria Transilvaniei, vol. I (până la 1541)*, ed. Ioan Aurel Pop și Thomas Nägler (Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2009), 248; Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea–începutul sec. al XVI-lea)* (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2011), 56, 80.
3. Mai multe detalii în Harald Roth, ed., *Kronstadt in Siebenbürgen: eine kleine Stadtgeschichte* (Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 2010); *Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadtgeschichte* (München: Universitas, 1999); Maja Philippi, *Kronstadt. Historische Betrachtungen über eine Stadt in Siebenbürgen* (Bukarest–Heidelberg: Kriterion; Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde, 1996); Gernot Nussbächer, *Caietele Corona. Contribuții la istoria Brașovului*. 5 caiete (Brașov: Aldus, 2002–2006).
4. Pentru biografia inginerului, vezi Katalin Plihál, „G. M. Visconti Erdély térképe 1699-böl" [Harta Transilvaniei a lui G. M. Visconti din 1699], *Cartographica Hungarica* 7 (2000): 18–22; Josef Paldus, „Johann Christoph Müller. Ein Beitrag zur Geschichte vaterländischer Kartographie", *Mitteilungen des K. und K. Kriegsarchivs, Dritte Folge*, vol. 5 (1907): 57–58; Gheorghe Anghel, „Construcții de apărare executate de Giovanni Morando Visconti în cetatea medievală de la Alba Iulia la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea", *Apulum* 50 (2013): 167–171.
5. Andrei Nacu, *Scaunele săsești în documente cartografice din secolele XVI–XVIII* (București: Editura Academiei Române, 2020), 100; Gernot Nussbächer, *Aus Urkunden und Chroniken. Band 13: Kronstadt. Erster Teil* (Kronstadt: Aldus, 2013), 77. Vezi și Minerva Nistor, *Brașovul în izvoare cartografice și iconografice* (Brașov: Muzeul Județean Brașov, 1976), 8–13.
6. Nussbächer, *Aus Urkunden und Chroniken 13*, 80.
7. Hansotto Drotloff și Günther E. Schuster, ed., *Mediasch. Ein historischer Streifzug durch die siebenbürgisch-sächsische Stadt an der Kokel* (Hermannstadt–Bonn: Schiller, 2009), 49–50.
8. Andor Borbély, „Erdélyi városok képeskönyve 1736-ból" [Album al orașelor transilvănene din 1736], *Erdélyi Múzeum* 48, nr. 2 (1943): 197–215.
9. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Karten- und Plansammlung, K VII k 330, nr. 15.
10. Brașoveanul Jacob Zultner (16?–1755) a contribuit inclusiv la realizarea unei hărți detaliate a Olteniei în perioada în care provincia s-a aflat sub stăpânire habsburgică. În 1735, Zultner a fost avansat la gradul de căpitan. În 1741, în calitate de comisar imperial, a supervizat delimitarea frontierei Transilvaniei cu Țara Românească și a desenat o hartă a regiunii de graniță (1743). Ulterior, în 1747, a fost numit director al fortificațiilor la Alba Iulia. Josef Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, vol. 3 (Kronstadt: Johann Gött & Sohn Heinrich, 1871), 543–545.
11. Gernot Nussbächer, „Hărți și planuri preluate de la Biserica Neagră Brașov", *Cumidava* 22–24 (1998–2000): 237, 239–240.
12. Procedeul de georeferențiere presupune atribuirea unor coordonate dintr-un sistem de referință unei imagini, astfel încât aceasta să fie afișată corect în aplicațiile de cartografie digitală. Heather Kennedy, ed., *Dictionary of GIS Terminology* (Redlands: ESRI Press, 2000), 43.
13. https://www.bluemarblegeo.com/products/global-mapper.php.
14. https://www.qgis.org/ro/site/.
15. Daniela Marcu Istrate, „Arheologia urbană a Brașovului", *Transilvania Nostra*, 10, nr. 38 (2016): 4; Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen* (Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 1998), 43–45; Friedrich Wilhelm Seraphim, „Kronstadt zur Zeit des Honterus", în *Aus der Zeit der Reformation. Festschrift zur Honterusfeier* (Kronstadt: Schlandt, 1898), 347; Ágnes Bálint, „Biserica și parohia evanghelică C.A. Sf. Bartolomeu, Brașov", 2010 (http://enciclopedie.referinte.transindex.ro/monument.php?id=220, accesat în 19.11.2020).
16. Fabini, *Atlas*, 45.
17. Gernot Nussbächer, *Aus Urkunden und Chroniken. Band 14: Kronstadt. Zweiter Teil* (Kronstadt: Aldus, 2014), 144; Hermann Fabini, *Sakrale Baukunst in siebenbürgisch-sächsischen Städten* (Hermannstadt–Heidelberg: Monumenta, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2013), 165; Daniela Marcu-Istrate, „The Archaeology of the Medieval Churches in Brașov: St Martin's Church", în *ArhIn 2016 – Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortifications*, ed. Ioan Marian Țiplic și Maria Crîngaci-Țiplic (Sibiu: Astra Museum, 2016), 122.
18. *Grund Plan Von dem Schloss oder Castel zu Cronstadt, nebst einem Theil von denen zweyen Vor-Städten, die Alt Stadt, und die Blumenau benamset*.

19. Istrate, „Arheologia urbană", 8.
20. Gernot Nussbächer, *Biserica Neagră din Brașov* (Brașov: Aldus, 2007), 4–8; Fabini, *Sakrale Baukunst*, 146, 150, 153.
21. Fabini, *Sakrale Baukunst*, 165; Nussbächer, *Aus Urkunden und Chroniken 14*, 125, 127; Friedrich Philippi, *Aus Kronstadts Vergangenheit und Gegenwart* (Kronstadt: Gött, 1874), 95–97. Mihaela Sanda Salontai, „Repere dispărute din topografia ecleziastică a Brașovului", *Historia Urbana* 25 (2017): 122–123.
22. Philippi, *Aus Kronstadts Vergangenheit*, 95–97.
23. Nussbächer, *Aus Urkunden und Chroniken 14*, 124, 129.
24. Seraphim, „Kronstadt", 351; Fabini, *Sakrale Baukunst*, 159; Gernot Nussbächer, *Caietele Corona. Contribuții la istoria Brașovului. Caietul 4* (Brașov: Aldus, 2005), 47; *Caietul 5* (Brașov: Aldus, 2006), 65.
25. Philippi, *Aus Kronstadts Vergangenheit*, 90–92; *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, coord. Adrian Andrei Rusu (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000), 80–82; Fabini, *Sakrale Baukunst*, 161; Seraphim, „Kronstadt", 351–352; Irina Băldescu, *Transilvania medievală. Topografie și norme juridice ale cetăților Sibiu, Bistrița, Brașov și Cluj* (București: Simetria, 2012), 265.
26. Zsolt Kovács, „Biserica Franciscană Sf. Ioan Botezătorul, Brașov", 2011 (https://referinte.transindex.ro/enciclopedie/monument.php?id=242, accesat în 19.11.2020).
27. Nussbächer, *Aus Urkunden und Chroniken 14*, 51.
28. Seraphim, „Kronstadt", 355.
29. Fabini, *Sakrale Baukunst*, 167; Corina Nicolescu, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului* (București: Meridiane, 1967), 11, 13–16.
30. Candid C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, vol. 2 (1743–1837) (Brașov: Astra, 1946), 58.
31. Nicolescu, *Biserica Sf. Nicolae*, 13.
32. Vasile Oltean, *Configurația istorică și bisericească a Brașovului* (Sibiu: Andreiană, 2010), 272–273.

Bibliography:

Hadtörténeti Intézet és Múzeum (Budapest), Térképtár [Military History Institute and Museum (Budapest), Map Collection].

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Karten- und Plansammlung [Austrian State Archives, War Archive, Map and Plan Collection].

Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale, Colecția de Documente a Bisericii Negre Brașov, Biblioteca, Colecția de planuri și hărți [The National Archives – Brașov County Division, Black Church Document Collection, Library, Plan and Map Collection].

Anghel, Gheorghe. "Construcții de apărare executate de Giovanni Morando Visconti în cetatea medievală de la Alba Iulia la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea" ["Defensive constructions executed by Giovanni Morando Visconti in the medieval fortress of Alba Iulia at the end of the 17th century and the beginning of the 18th century"]. *Apulum* 50 (2013): 167–180.

Bálint, Ágnes. "Biserica și parohia evanghelică C.A. Sf. Bartolomeu, Brașov" ["The St. Bartholomew Church and Evangelical Parish", Brașov], 2010. http://enciclopedie.referinte.transindex.ro/monument.php?id=220.

Băldescu, Irina. *Transilvania medievală. Topografie și norme juridice ale cetăților Sibiu, Bistrița, Brașov și Cluj [Medieval Transylvania. Topography and judicial norms of the cities of Sibiu, Bistrița, Brașov and Cluj]*. Bucharest: Simetria, 2012.

Borbély, Andor. "Erdélyi városok képeskönyve 1736-ból" ["Album of Transylvanian cities from 1736"]. *Erdélyi Múzeum* 48, nr. 2 (1943): 197–215.

Crîngaci Țiplic, Maria. *„Oaspeții germani" în sudul Transilvaniei. Istorie, arheologie și arhitectură (secolele XII-XIII)*. Bucharest: Editura Academiei Române, 2011.

Drotloff, Hansotto and Schuster, Günther E. eds. *Mediasch. Ein historischer Streifzug durch die siebenbürgisch-sächsische Stadt an der Kokel [Mediaș. A historical tour through the Transylvanian Saxon city on the Târnava River]*. Sibiu–Bonn: Schiller, 2009.

Fabini, Hermann. *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen [Atlas of Transylvanian Saxon church fortresses and village churches]*. Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 1998.

Fabini, Hermann. *Sakrale Baukunst in siebenbürgisch-sächsischen Städten [Sacred architecture in the Transylvanian Saxon cities]*. Sibiu–Heidelberg: Monumenta; Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2013.

Kennedy, Heather, ed. *Dictionary of GIS Terminology*. Redlands: ESRI Press, 2000.

Kovács, Zsolt. "Biserica Franciscană Sf. Ioan Botezătorul, Brașov" ["The St. John the Baptist Franciscan Church, Brașov"], 2011. https://referinte.transindex.ro/enciclopedie/monument.php?id=242

Marcu-Istrate, Daniela. "Arheologia urbană a Brașovului" ["The urban archeology of Brașov"]. *Transilvania Nostra* 10, nr. 38 (2016): 2–12.

Marcu-Istrate, Daniela. "The Archaeology of the Medieval Churches in Brașov: St Martin's Church". In *ArhIn 2016 – Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortifications*, edited by Ioan-Marian Țiplic and Maria Crîngaci-Țiplic,

113–130. Sibiu: Astra Museum, 2016.
Mușlea, Candid C. *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, vol. 2 (1743–1837) [The St. Nicholas Church from the Șchei of Brașov, vol. 2 (1743–1837)]*. Brașov: Astra, 1946.
Nacu, Andrei. *Scaunele săsești în documente cartografice din secolele XVI–XVIII [The Saxon seats in cartographic documents from the 16-18th centuries]*. Bucharest: Editura Academiei Române, 2020.
Nicolescu, Corina. *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului [The St. Nicholas Church from the Șchei of Brașov].* Bucharest: Meridiane, 1967.
Nistor, Minerva. *Brașovul în izvoare cartografice și iconografice [Brașov in cartographic and iconographic documents]*. Brașov: Brașov County Museum, 1976.
Nussbächer, Gernot. *Aus Urkunden und Chroniken. Band 13: Kronstadt. Erster Teil [From documents and chronicles. Vol. 13: Brașov. First part].* Brașov: Aldus, 2013.
Nussbächer, Gernot. *Aus Urkunden und Chroniken. Band 14: Kronstadt. Zweiter Teil [From Documents and Chronicles. Vol. 14: Brașov. Second part].* Brașov: Aldus, 2014.
Nussbächer, Gernot. *Biserica Neagră din Brașov [The Black Church from Brașov]*. Brașov: Aldus, 2007.
Nussbächer, Gernot. *Caietele Corona. Contribuții la istoria Brașovului [The Corona Booklets. Contributions to the history of Brașov]*. 5 Booklets. Brașov: Aldus, 2002–2006.
Nussbächer, Gernot. "Hărți și planuri preluate de la Biserica Neagră Brașov" ["Maps and plans taken over from the Black Church of Brașov"]. *Cumidava* 22–24 (1998–2000): 237–251.
Oltean, Vasile. *Configurația istorică și bisericească a Brașovului [The historical and ecclesiastical structure of Brașov]*. Sibiu: Andreiană, 2010.
Paldus, Josef. "Johann Christoph Müller. Ein Beitrag zur Geschichte vaterländischer Kartographie" ["Johann Christoph Müller. A contribution to the history of cartography of the fatherland"]. *Mitteilungen ds K. und K. Kriegsarchivs*, third issue, vol. 5 (1907): 1–121.
Philippi, Friedrich. *Aus Kronstadts Vergangenheit und Gegenwart [From the past and present of Brașov]*. Brașov: Gött, 1874.
Philippi, Maja. *Kronstadt. Historische Betrachtungen über eine Stadt in Siebenbürgen* [*Historical considerations regarding a city in Transylvania*]. Bucharest–Heidelberg: Kriterion; Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde, 1996.
Plihál, Katalin. "G. M. Visconti Erdély térképe 1699-ből" [The G. M. Visconti map of Transylvania from 1699]. *Cartographica Hungarica* 7 (2000): 1–24.
Pop, Ioan-Aurel. "Transilvania în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea" ["Transylvania in the 14th century and in the first half of the 15th century"]. In *Istoria Transilvaniei, vol. 1 (până la 1541) [History of Transylvania, vol. 1 (until 1541)]*, edited by Ioan-Aurel Pop and Thomas Nägler, 233–282. Cluj-Napoca: Romanian Academy; Center for Transylvanian Studies, 2009.
Rădvan, Laurențiu. *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea–începutul sec. al XVI-lea) [The Towns in the Romanian Principalities in the Middle Ages (the end of the 13th century – the beginning of the 16th century)]*. Iași: "Alexandru Ioan Cuza" University Press, 2011.
Roth, Harald. *Kronstadt in Siebenbürgen: eine kleine Stadtgeschichte [Brașov in Transylvania: A short history of the city]*. Cologne–Weimar–Vienna: Böhlau, 2010.
Roth, Harald, ed. *Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadtgeschichte [Brașov. A Transylvanian city history]*. Munich: Universitas, 1999.
Rusu, Adrian Andrei, coord. *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș [Dictionary of medieval monasteries from Transylvania, Banat, Crișana and Maramureș].* Cluj-Napoca: Cluj University Press, 2000.
Salontai, Mihaela Sanda. "Repere dispărute din topografia ecleziastică a Brașovului" ["Vanished landmarks from the ecclesiastical topography of Brașov"]. *Historia Urbana* 25 (2017): 119–132.
Seraphim, Friedrich Wilhelm. "Kronstadt zur Zeit des Honterus" ["Brașov during the age of Honterus"]. In *Aus der Zeit der Reformation. Festschrift zur Honterusfeier [From the time of the Reformation. Commemorative publication for the Honterus celebration]*, 295–379. Brașov: Schlandt, 1898.
Trausch, Josef. *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen, vol. 3 [Lexicon of scholars or biographical-literary memorial sheets of the Transylvanian Germans, vol. 3].* Brașov: Johann Gött & Son Heinrich, 1871.
Țiplic, Ioan Marian. *Organizarea defensivă a Transilvaniei în evul mediu (secolele X-XIV)*. Bucharest: Editura Militară, 2006.
Țiplic, Ioan Marian, and Maria Crîngaci Țiplic, eds. *ArhIn 2016 – Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortifications*. Sibiu: Astra Museum, 2016.